

طراحی و اعتبار سنجی مدل تربیت معنوی و اخلاقی کودکان پیش دبستانی

مهدی بیاتی^۱

سید شمس‌الدین هاشمی مقدم^۲

علیرضا فقیهی^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تدوین مدل مطلوب تربیت معنوی و اخلاقی کودکان پیش دبستانی و با اعتبارسنجی الگوی ارائه شده، بر روی کلیه مربیان دوره پیش دبستانی به روش کیفی و کمی انجام شد. جامعه آماری پژوهش را در فاز اول خبرگان حوزه مطالعاتی علوم تربیتی و در فاز دوم مربیان پیش دبستانی شهر تهران می‌باشند. ابزار گردآوری داده‌ها در فاز اول، کاربرگ‌های تحلیل محتوا و در فاز دوم پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی صوری و محتوایی توسط خبرگان تایید شد و پایایی آن نیز از ضریب آلفای کرانباخ استفاده شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روشهای آمار توصیفی مانند میانگین و انحراف معیار و از روشهای آمار استنباطی مانند تحلیل اکتشافی و عاملی سطح ۱ و ۲ استفاده شد. نتایج حاکی از آن است که برای تربیت معنوی در دوره پیش دبستان سه مولفه کلی از تحلیل محتوا یافت شد که شامل، احساس آگاهی، احساس ارزشی و احساس عرفانی می‌باشد و نتایج حاصل از اعتبار سنجی مدل هم نشان داد که مربیان دوره پیش از دبستان اذعان دارند که برای تربیت معنوی این سه مولفه با ریز مولفه‌های خود مورد تایید هستند و برای به‌منصه ظهور رسیدن تربیت معنوی رعایت اجرای این موارد در دوره پیش از دبستان ضرورت می‌یابد.

واژگان کلیدی

تربیت معنوی، تربیت اخلاقی، مدل، اعتبار سنجی، مربیان، دوره پیش از دبستان.

۱- دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران

Mbayati57@yahoo.com

۲- استادیار گروه علوم تربیتی، عضو هیات علمی دانشگاه اراک، ایران (نویسنده مسئول) -S

hashemimoghadam@araku.ac.ir

۳- استادیار گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران -A-Faghihi@iau

Arak.ac.ir

طرح مسأله

امروزه گرایش به معنویت و اخلاق به عنوان گرایشی نو، در عرصه های آموزشی، تربیتی و فرهنگی بیش از عرصه های دیگر به چشم می خورد. حوزه ی تعلیم و تربیت بهترین موقعیت و فرصت را برای تبلور معنویت در انسان فراهم می کند و موضوع معنویت ذاتاً موضوعی تربیتی است (اکبری لاله و دیگران، ۱۳۸۹). جنبش معنویت گرایی یک جریان فکری و رو به رشد است که عرصه های مختلف زندگی را، تحت تاثیر قرار داده است. از جمله این عرصه ها آموزش و پرورش و آموزش عالی است. به گونه ای که برخی بر این باور هستند که باید معنویت را بخش مهمی از برنامه های آموزشی و درسی به حساب آورد. عبارتی برنامه درسی را می توان بستری مناسب برای پیاده کردن اندیشه های معنوی قلمداد کرد و اصلاح برنامه درسی معنوی را مکملی برای برنامه های درسی در مدارس و دانشگاه ها تلقی کرد، توجه به معنویت در برنامه های آموزشی در واقع توجه به هدف و معناست. یعنی فهم عمیق از هدف و معنای درس، کار و برنامه ای که از ماهیتی متعالی برخوردار باشد. در شرایط کنونی ضرورت وجود برنامه درسی معنوی بیش از هر زمانی احساس می شود و از مدارس و دانشگاه ها دیگر انتظار انتقال معلومات آن هم به شیوه سنتی معقول به نظر نمی رسد. آن چه که جامعه، والدین و یادگیرندگان در دنیای امروز بدان نیاز دارند برنامه درسی است که با توجه به توانمندی ها و اهداف غایی نظام آموزشی باید تحقق یابد. انتظار این است که رویکردهای تربیت معنوی با تاکید بر درک شهودی، فراگیران را با معنویت حقیقی مانوس کند (شرود، ۲۰۰۶). آراستن به کمالات اخلاقی و فضایل معنوی، به مثابه یک ملاک برای کارآمدی و ارزیابی راهبردهای آموزشی مورد توجه می باشد. هدف های آموزشی فراتر از دانش اندوزی، مهارت آموزی و نگرش یابی در نظر گرفته می شود. تکامل نفس و تعالی روح و روان یاد گیرنده و زمینه سازی برای تحقق یک جامعه معنوی، به منزله هدف نهایی یادگیری در تمام موضوع های درسی در کانون فعالیت های برنامه ریزی آموزشی و درسی قرار دارد. جهان هستی با تمام ویژگی ها و جلوه های مادی و فیزیکی که دارد، دارای ضمیر، باطن و درونی غیر مادی و فراحسی است (یارمحمدیان و همکاران، ۱۳۹۱). در جهان امروز موضوع تربیت کودک یکی از اساسی ترین مسائل اجتماعی و از ارکان مهم سعادت بشر است. دانشمندان درباره ی کودک از نظر روانی و تربیتی مطالعات عمیقی داشته و کتاب های بسیاری در این رابطه نوشته اند. از دید اسلام کودک ملک خدا و از آن اوست. امانتی است به دست دولت، جامعه، مردم، والدین و خودش، که حق اولویت در تربیت با زمینه ی جهت دهی مثبت به عهده والدین، جامعه و بعدها به عهده ی خودش می باشد. از جمله

عوامل مؤثر در تربیت، وراثت و محیط می باشد. وراثت: ویژگی ها و اختصاصاتی می باشد که از گذشتگان و اجداد به انسان منتقل می شود و محیط: مجموعه عوامل عادی بیرونی است که انسان را احاطه کرده و از ابتدای حیات آدمی تا پایان یافتن زندگی این جهانی بر انسان تأثیر تربیتی می گذارند همچون محیط خانه و خانواده، رفاقت، مدرسه، اجتماع و عوامل ارتباطی (رادیو، تلویزیون، روزنامه، مجله و...). آزادی کودک، نظارت و مراقبت از رفتار کودک، رعایت مساوات و پرهیز از تبعیض بین کودکان، نرمی و ملاحظت با آنها در برابر سخت گیری و خشونت از اصول تربیتی فرزند در شیوه ی معصومین علیهم السلام می باشد. موعظه و نصیحت، تشویق، تنبیه، داستان سرایی، فراهم آوردن وسایل سرگرمی (مطالعه آثار علمی و مذهبی، مسافرت، گردش و ورزش) نیز از جمله شیوه های تربیتی در تربیت کودکان می باشد. به زعم سرو و پرات (۲۰۱۱) ویژگیها و عمل نظامهای آموزشی طی دهه های اخیر بر پیشرفت تحصیلی، تسلط بر موضوعات درسی، آموزش مهارتهای لازم برای شرکت و موفقیت در آزمونها و در نتیجه نادیده گرفتن رشد اجتماعی، عاطفی و معنویت فراگیران مبتنی بوده است. از نظر مطهری کمال انسان در تعادل و توازن اوست، انسان با داشتن استعدادهای گوناگون، زمانی انسان کامل است که فقط به سوی یک استعداد گرایش پیدا نکند و استعدادهای دیگرش را مهمل و معطل نگذارد و همه را در وضع متعادل و متوازن، همراه هم رشد دهد (هی و نی، ۲۰۰۶). در سالهای ۱۹۶۰ رونالد گلدمن روان شناس، بحثهای مهمی را پیرامون نحوه رشد ذهنی کودکان مطرح نمود که به توانایی آنها برای درک معنی مذهب^۱، خصوصا در متون انجیل، مرتبط می گشت. او از پیروان روان شناس شناختی ژان پیاژه بود و مفروضات شخصی وی سبب می شد تا احتمال اینکه معنویت خصیصه ای از زندگی کودکان است را رد کند. اشتباه بزرگ وی این بود که معنویت را یک چیز غیر معمول تصور می کرد در حالی که می توان آن را یک جنبه معمولی از زندگی روزمره کودکان در نظر گرفت. در نظریات روان شناسی درک مذهب و معنویت به عنوان رشد استدلال عقلایی و اخلاقی کودکان در نظر گرفته شده است درحالی که درک معنویت می تواند فراتر از آن باشد. در این راستا تحقیقات اولیه ای نیز انجام گرفت که تجارب و احساسات کودکان را درباره خداوند مورد کاوش قرار دادند (کلینبرگ^۲، ۱۹۵۹، الکلیندز^۳ و دیگران، ۱۹۶۲ والیاد^۴، ۱۹۶۷).

یافته ها نشان داند که کودکانی که وارد مرحله بلوغ می شوند، در آگاهی معنوی و مذهبی آنها تحول رخ می دهد.

- 1 Religion
- 2 Kleinberg
- 3 Elkind
- 4 Eliade

به طور کلی کودکان معنویت را در سه سطح متفاوت تجربه می‌کنند (های و نای، ۲۰۰۶):
 ۱- احساس آگاهی^۱، ۲- احساس عرفانی^۲، ۳- احساس ارزش^۳

در حال حاضر سه رویکرد نسبت به معنویت و رشد معنوی وجود دارد که در پاسخ به نقدهای نظریه فولر ایجاد گردیده است. نظریات ماهیتی-عملکردی، نظریات شناختی-فرهنگی و نهضت کودک معنوی (مینور ۲۰۱۲، اسکارلت ۲۰۰۶). نظریه هی و نی (۲۰۰۶) در رابطه با معنویت و رشد معنوی کودکان، نظریه رهبر در نهضت کودک معنوی محسوب می‌شود (اسکارلت ۲۰۰۶). طرفداران نهضت کودک معنوی ادعا می‌نمایند که معنویت، یک قابلیت تکامل یافته است، به نحوی که تجارب و آگاهی معنوی به خصیصه‌های رفتاری معمول در نوجوانان و بزرگسالان ارتباطی ندارد (هی و نی ۲۰۰۶، هاید ۲۰۱۰) و حتی بسیاری از افراد زمانی که با فشارهای فرهنگی روبه رو می‌شوند که آگاهی نسبی آن‌ها را بی ارزش می‌نماید، آن را سرکوب یا نادیده می‌گیرند. این عامل سبب گردیده تا آن‌ها رهنمودهایی را برای بزرگسالان ارائه دهند که با پیروی از آن‌ها بتوان به واسطه پرورش آگاهی نسبی در کودکان هم در محیط‌های مذهبی و هم غیرمذهبی سلامت معنوی را ارتقا داد (هی و نی ۲۰۰۶). بدنبال این پژوهش‌ها نی (۲۰۰۹) شرایط شش گانه ای را ارائه نموده است که آگاهی نسبی کودکان را در قالب برنامه‌های شکل دهی معنویت پرورش می‌دهد: فضا^۴، فرایند^۵، تخیل^۶، ارتباط^۷، صمیمیت^۸ و اعتماد^۹.

نجفی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود ابعاد رشد معنوی را شامل هنر و زیبا شناسی، تعقل و اخلاق می‌دانستند و برای هر کدام یک از این ابعاد نیز مولفه‌های را در نظر گرفته اند. مرادی و همکاران (۱۳۹۳). در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که برنامه درسی معنوی (زمینه ساز) با اهدافی چون شناخت خدا، خود، هم نوعان و جهان هستی مبتنی است که نتیجه آن جز تبلور سبک زندگی (حیات طیبه) توأم با اصول عشق به خدا و مذهب، عشق به زندگی و طبیعت نیست.

ایزدی و همکاران (۱۳۹۳) یادآور شدند که توجه به برنامه درسی معنوی انسان یکی از

- 1 Awareness-sensing
- 2 Mystery-sensing
- 3 Value-sensing
- 4 Space
- 5 Process
- 6 Imagination
- 7 Relationship
- 8 Intimacy
- 9 Trust

مهم ترین مسائل آموزشی و تربیتی می باشد. دستیابی به این هدف بزرگ در نهاد آموزش و پرورش، نیازمند نقشه ای است که در ادبیات علوم تربیتی، به آن برنامه درسی می گویند. این طرح و نقشه، زمانی می تواند آن نهاد را به اهداف مطلوب خود برساند که بر مبانی، اصول، شیوه های دینی و ارزشی فرهنگ حاکم بر آن کشور استوار باشد.

قاسم پور و نصر (۱۳۹۱) که به تبیین بعد معنوی انسان و برنامه درسی معنوی و تعیین استلزامات برای انتخاب رویکرد معنوی در تعلیم و تربیت پرداختند. برنامه درسی معنوی را، شامل اهداف، محتوا، اجرای آموزش و ارزشیابی می دانند که بتواند حالات و نگرشها و یا به تعبیری نشانگرهای معنویت مورد تأیید قرآن را در انسان ایجاد کند. برخی فعالیت های آموزشی همچون کارهای تجسمی، کار با رؤیاها، نگارش خلاق، نقاشی و انواع هنر و غیره، اگر چه تا حدودی باعث پرورش بعد روحی انسان می شود، رشد معنوی تنها از این طریق به دست نمی آید. برنامه درسی معنوی برنامه ای است تلفیقی که هم با علایق و خواسته ها و نیازهای فراگیران در ارتباط است و هم مبانی نظری دینی مثل اصول و احکام و آداب دینی را در بر می گیرد.

امینی و ماشاللهی نژاد (۱۳۹۲) در پژوهش خود نشان دادند که پرورش معنویت در دانشگاه ها باید در قالب دو رویکرد موضوع محور و تلفیقی مورد توجه قرار گیرد. در حالی که در رویکرد اول معنویت مستقیماً از طریق دروس خاص و مرتبطی چون معارف اسلامی، عرفان و اخلاق اسلامی و تاریخ اسلام مورد توجه قرار می گیرد، در رویکرد تلفیقی رشد و پرورش توانایی ها، ظرفیت های معنوی و روحانی دانشجویان به روح حاکم و خصلت اصلی برنامه های درسی دانشگاهی تبدیل شده و از ظرفیت های مجموعه دروس تخصصی رشته های مختلف استفاده می شود.

تیسدل (۲۰۰۳) در پژوهش خود بیان می دارد که یک بخش اساسی از تجربه انسانی، معنویت است. که توجه به آن برای درک و فهم چگونگی رشد و تحول فرهنگی انسان در طول زمان و نیز نحوه ساخت و ایجاد معنا توسط وی بسیار مهم است.

میلر و همکاران (۲۰۰۵) اشاره می کنند. در آموزش کل نگر ابتدا، تلاش می شود تا به رشد تمام ابعاد عقلی، احساسی، جسمی، اجتماعی، هنری و معنوی انسان پرداخته شود. توجه به معنویت در برنامه درسی ابزاری است که حس حیرت و شگفتی را در فراگیران مجدداً بیدار می کند و این امر می تواند حس ارتباط جهان را در آنها تشدید کند.

ساهو و پرادهان (۲۰۰۸) لحاظ کردن معنویت در برنامه های درسی را مد نظر قرار داده و اعتقاد دارد که توجه به رشد معنویت و روحانیت در برنامه های آموزشی بسیار مهم و حیاتی است.

هیم بروک^۱ (۲۰۰۸) در پژوهشی اشاره می‌کند که تربیت معنوی با تربیت اخلاقی و دینی یکی نیست. حتی مترادف هم نیستند. وی همچنین بیان می‌دارد که تربیت معنوی الزاماً دینی نیست و می‌تواند ماهیت سکولار داشته باشد، وی در نهایت اشاره می‌کند که تربیت اخلاقی و تربیت دینی از ضرورت‌های تکامل تربیت معنوی هستند و به عنوان ابعاد مهم تربیت معنوی باید لحاظ شوند.

دانیلیوک و همکاران^۲ (۲۰۱۰) بر این باورند که گنجاندن معنویت در قالب برنامه‌های درسی مراکز آموزشی به همراه تعامل مدرسه با سایر نهادهای اجتماعی شرایط لازم را برای پرورش اخلاقی و حتی عقلانی دانش‌آموزان فراهم می‌سازد. ویت^۳ (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای تحت عنوان "بررسی تطبیقی نقش معلمان در رویکردهای تربیت معنوی دانش‌آموزان انگلستان و ولز" انجام داده است. وی در این پژوهش این پرسش را مطرح کرده است که آیا معلمان در رشد معنویت در ابعاد گوناگون اجتماعی، دینی، اخلاقی دانش‌آموزان نقش دارند یا خیر؟ نتایج این پژوهش حاکی از آن است که معلمان خواسته یا ناخواسته در تربیت معنوی دانش‌آموزان نقش مهم دارند و روش عملکرد آنها در کلاس تاثیر فراوانی در این امر دارد.

کینگ^۴ (۲۰۱۰) یادآور شد از طریق روایت و تشریح داستان خلقت انسان، منظومه شمسی و جهان هستی برای دانش‌آموزان، می‌توان به عنوان ابزاری جهت رشد سواد معنوی آنان بهره گرفت. این رهیافت‌های آموزشی مرتبط با گوناگونی آفرینش جهان در احیای ابعاد هوش معنوی دانش‌آموزان بسیار اثرگذار است.

بوومن و اسمال^۵ (۲۰۱۰) با اذعان به این که رشد معنوی متریبان به عنوان یک موضوع مهم، کمتر در پژوهش‌ها مورد توجه قرار گرفته است، یادآور شد که رشد معنوی افراد با گرایش‌های مذهبی و نیز تجارب و فعالیت‌های که در این زمینه در مؤسسات آموزشی طراحی و اجرا می‌گردد، کاملاً مرتبط است.

بوچانان^۵ (۲۰۱۳) یادآور شد که رشد و پرورش ویژگی‌ها و ابعاد معنوی معلمان باعث اجرای اثربخش برنامه درسی شده است.

1-Heim Brook

2- Daniluk

3-Wright.

4 -King

5 -Buchanan

همان گونه که اشاره گردید چارچوب‌هایی برای توصیف ابعاد معنویت و خصوصاً معنویت کودکان ارائه گردیده است. در این بین ارتباط میان مذهب و عوامل فرهنگی - اجتماعی با معنویت انکار ناپذیر است. از طرفی این چارچوب‌ها معیار عینی و جهان شمولی را برای تمامی فرهنگ‌ها و مذاهب ارائه نمی‌دهند. بر همین اساس بررسی و پیمایش سازه معنویت در بستر هر فرهنگ و مذهبی ضروری به نظر می‌رسد. به نحوی که با مطالعه محتوای این سازه، مدلی انحصاری و قابل آزمون تهیه گردد.

تعدادی از مطالعات نظریه‌هی و نی (۱۹۹۸) را مورد بررسی قرار دادند و حمایت‌هایی نیز در رابطه با اینکه آگاهی نسبی قلب معنویت است، وجود دارد (چامپین^۱، ۲۰۰۳؛ هارت^۲، ۲۰۰۳ و هاید^۳، ۲۰۰۸). البته با توجه به چارچوب‌های نظری که به آن‌ها اشاره گردید می‌توان گفت هنوز یافته‌های پژوهشی قابل استنادی در رابطه با اعتبار این چارچوب‌ها موجود نمی‌باشد و نیاز به انجام مطالعات بیشتری در این زمینه است. با وجود اینکه در این چارچوب‌ها تلاش شده است زمینه‌های مذهبی و فرهنگی مورد توجه قرار گیرد، با این حال درهم تنیدگی این عوامل با سازه معنویت انکار ناپذیر است. بر همین اساس آزمون فرضیات ناشی از این چارچوب‌ها در سایر فرهنگ‌ها و مذاهب، می‌تواند قابلیت اطمینان و کاربردی بودن آن‌ها را روشن تر نماید. بر همین اساس، از آنجا که تربیت کودکان در هر قالب و برنامه‌ای به طور قطع می‌تواند آینده و زندگی آتی او را تحت تاثیر قرار دهد، تربیت معنوی می‌تواند او را به سرمنزل نهایی نزدیک تر نماید و موجبات سعادت او را فراهم آورد. پژوهش حاضر با این رویکرد در پی آن است که به تبیین و بررسی عوامل و روش‌های تربیت معنوی به کودکان پیش دبستانی بپردازد.

پرسش‌های پژوهش

پرسش‌های کلی

- ۱- عوامل موثر بر تربیت معنوی و اخلاقی کودکان پیش دبستانی کدامند؟
- ۲- مدل مطلوب تربیت معنوی و اخلاقی کودکان پیش دبستانی کدامند؟

پرسش‌های جزئی

- ۱- عوامل موثر بر احساس آگاهی در تربیت معنوی و اخلاقی کودکان پیش دبستانی کدامند؟
- ۲- عوامل موثر بر احساس ارزشی در تربیت معنوی کودکان و اخلاقی پیش دبستانی

1 Champagne

2 Hart

3 Hyde

کدامند؟

۳- عوامل موثر بر احساس عرفانی در تربیت معنوی و اخلاقی کودکان پیش دبستانی

کدامند؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با هدف تدوین مدل مطلوب تربیت معنوی کودکان به روش کیفی و کمی انجام شد. جامعه آماری پژوهش را در فاز اول خبرگان حوزه مطالعاتی تربیت معنوی و در فاز دوم جهت اعتبارسنجی الگو، کلیه مربیان دوره پیش دبستانی می‌باشند. ابزار گردآوری داده‌ها در فاز اول، کاربرد های تحلیل محتوا و در فاز دوم پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی صوری و محتوایی توسط خبرگان تایید شد و پایایی آن نیز از ضریب آلفای کرانباخ استفاده شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روشهای آمار توصیفی مانند میانگین و انحراف معیار و از روشهای آمار استنباطی مانند تحلیل اکتشافی و عاملی سطح ۱ و ۲ استفاده شد. یافته‌ها:

جدول (۱) مؤلفه‌های تربیت معنوی و اخلاقی مربوط به محورها

ردیف	مؤلفه	کد نهایی
۱	با مشاهده جهان خلقت متحیرمی شوم.	
۲	به جستجو کردن و پرسیدن سوالات بنیادی و اساسی زندگی و هستی علاقه دارم.	احساس آگاهی
۳	همیشه احساس می‌کنم خداوند ناظر اعمال من است.	
۴	در مقابل انسان بودن خود احساس وظیفه و مسئولیت می‌کنم.	
۵	توانایی ایستادگی در برابر جمع و هم رأی نشدن با عامه مردم در صورت مخالفت با اصول اعتقادی و اساسی زندگی را دارم.	
۶	افکار و اعمالم را کنترل می‌کنم و سعی می‌کنم برای بهبود و تکامل خود بکوشم.	
۷	معتقدم حق دارم، هرکاری را که در آن توانایی دارم انجام دهم.	
۸	به دنبال شناسایی و ایجاد تغییردر باورهای غلط هستم.	
۹	توانایی دوست داشتن و بخشش دیگران را جدا از جنس، نژاد و ملیت دارم.	
۱۰	در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می‌کنم.	

۱۱	رسیدن به سعادت و کمال را در سایه توجه به معنویات می دانم.
۱۲	معنا و حکمت اعمال مذهبی را درک می کنم و عمل به آنها را وسیله ای برای رسیدن به رشد معنوی می دانم.
۱۳	جدا از اعتقادات شخصی خودم در همه مذاهب الهی، جنبه هایی از حقیقت را می بینم و به دنبال درک مردم در غالب این الگوها هستم.
۱۴	توانایی بیان کردن اشتباهاتم را در موقعیت های مختلف دارم.

جدول (۲) مؤلفه های تربیت معنوی و اخلاقی مربوط به محورها

ردیف	مؤلفه	کد نهایی
۱	تمایل دارم با دیگران رابطه ای همراه با همدلی و محبت برقرار کنم.	
۲	همیشه در برابر زندگی که دارم شکرگذار هستم.	احساس ارزشی
۳	نیایش و راز و نیاز با خدا برایم لذت بخش است و پس از عبادت احساس آرامش می کنم.	
۴	از خدمت کردن به دیگران بدون چشم داشت لذت می برم.	
۵	در مقابل تغییرات دنیا آسیب پذیر نمی باشم چون معتقدم دنیا در حال تغییر است و توانایی انعطاف پذیری را دارم.	
۶	کار را فقط وسیله ای برای کسب مادیات (پول، مقام، شهرت، اعتبار ...) می دانم.	
۷	زندگی خود را در راه خدمت به خداوند قرار می دهم.	
۸	در مواجهه با مشکلات علاوه بر سعی و تلاش به دعا و نیایش هم می پردازم.	
۹	ترس از خدا، یکی از مهم ترین دلایل من برای پرستش اوست.	
۱۰	معتقدم چیزی برای از دست دادن ندارم چون خداوند مالک واقعی همه چیز است	
۱۱	در زندگی به دنبال عمل براساس خواست خداوند و جلب رضایت او هستم.	
۱۲	احساس می کنم در شادی و آرامش روانی اطرافیانم سهیم هستم.	
۱۳	به آداب و رسوم و تاریخ به عنوان یک منبع موثق برای تفکر توجه دارم.	

جدول (۳) مؤلفه‌های تربیت معنوی و اخلاقی مربوط به محورها

ردیف	مؤلفه	کد نهایی
۱	در برابر انجام کارهای خوب، انتظار دریافت پاداش از خداوند را دارم.	
۲	حضور ملکوتی و الهی خداوند در جهان را باور دارم.	احساس عرفانی
۳	در صورت احساس ناامیدی خدا را فراموش نمی‌کنم.	
۴	در هنگام مواجهه با مشکلات به معنی و حکمت آنها توجه می‌کنم.	
۵	مهر و محبت خدا را نسبت به خودم، چه مستقیم و چه به واسطه دیگران احساس می‌کنم.	
۶	حس می‌کنم ارتباط قوی با خداوند دارم.	
۷	با کسی که به کمک و حمایتش می‌روم نوعی ارتباط روحی و معنوی برقرار می‌کنم.	
۸	در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می‌کنم.	
۹	همواره صرف نظر از پیشامدها و رویدادها با اطمینان به حمایت خداوند با یک آرامش درونی رفتار می‌کنم.	
۱۰	زندگی ام بامعنا و همراه با احساس ارزشمندی و هدفمندی است.	
۱۱	براساس توانایی‌ها، پایداری‌ها و ویژگی‌های درونی انسانی خودم احساس امنیت می‌کنم.	
۱۲	به خاطر توجه به خواست و رضایت خداوند در درون خود احساس رضایت و آرامش می‌کنم.	

تحلیل اکتشافی مولفه‌ها

در تحلیل اکتشافی (Exploratory factor analysis) پژوهشگر به دنبال بررسی داده‌های تجربی به منظور کشف و شناسایی شاخص‌ها و نیز روابط بین آنهاست و این کار را بدون تحمیل هر گونه مدل معینی انجام می‌دهد. به بیان دیگر تحلیل اکتشافی علاوه بر آنکه ارزش تجسسی یا پیشنهادی دارد می‌تواند ساختار ساز، مدل ساز یا فرضیه ساز باشد. تحلیل اکتشافی وقتی به کار می‌رود که پژوهشگر شواهد کافی قبلی و پیش تجربی برای تشکیل فرضیه درباره تعداد عامل‌های زیربنایی داده‌ها نداشته و به واقع مایل باشد درباره تعیین تعداد یا

ماهیت عامل‌هایی که همپراشی بین متغیرها را توجیه می‌کنند داده‌ها را بکاود. بنابر این تحلیل اکتشافی بیشتر به عنوان یک روش تدوین و تولید تئوری و نه یک روش آزمون تئوری در نظر گرفته می‌شود.

بنابراین برای کشف نظرات نمونه آماری و برای پاسخگویی به سوال فوق و ارزیابی دیدگاه‌های متخصصان در زمینه مولفه‌های مسترخه از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد که نتایج آن به قرار زیر است:

پیش فرض اجرای تحلیل اکتشافی :

KMO and Bartlett's Test ^a (آزمون بارتلت)		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.964
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2.899E4
	Df	19
	Sig.	.000
a. Based on correlations		

آزمون بارتلت و KMO و همچنین سطح معنی داری به دست آمده نشان می‌دهد که ماتریس ماده‌ها یک ماده اتحاد نیست و به عبارت دیگر همبستگی کافی برای تحلیل عامل اکتشافی وجود دارد. بر همین اساس، در ادامه در مرحله اول به تحلیل اکتشافی گویه‌های پرسشنامه به صورت کلی یک عامل کلی پرداخته می‌شود و سپس در مرحله دوم متغیرهای احساس آگاهی، احساس ارزشی و احساس عرفانی به صورت بارهای عاملی مجزا وارد تحلیل اکتشافی شده و تاثیر و قابلیت تبیین هر کدام بررسی می‌شود.

عبارات	میانگین	انحراف معیار
با مشاهده جهان خلقت متحیر می‌شوم.	۴ /۴۹	۰/۷۸
به جستجو کردن و پرسیدن سوالات بنیادی و اساسی زندگی و هستی علاقه دارم.	۴/۴۴	۰/۸۱
همیشه احساس می‌کنم خداوند ناظر اعمال من است.	۴/۴۸	۰/۷۴
تمایل دارم با دیگران رابطه‌ای همراه با همدلی و محبت برقرار کنم.	۴/۴۲	۰/۸۰
در برابر انجام کارهای خوب، انتظار دریافت پاداش از خداوند را دارم.	۴/۴۷	۰/۷۵
همیشه در برابر زندگی که دارم شکرگذار هستم.	۴/۴۰	۰/۸۱
نیایش و راز و نیاز با خدا برایم لذت بخش است و پس از عبادت	۴/۴۵	۰/۷۴

		احساس آرامش می‌کنم.
۰/۷۵	۴/۴۳	در مقابل انسان بودن خود احساس وظیفه و مسئولیت می‌کنم.
۰/۷۶	۴/۴۷	حضور ملکوتی و الهی خداوند در جهان را باور دارم.
۰/۷۹	۴/۴۰	معنویت و انسانیت را دو مقولهٔ جدا از هم می‌دانم.
۰/۸۴	۴/۴۰	از خدمت کردن به دیگران بدون چشم داشت لذت می‌برم.
۰/۸۲	۴/۴۰	توانایی ایستادگی در برابر جمع و هم رأی نشدن با عامه مردم در صورت مخالفت با اصول اعتقادی و اساسی زندگی را دارم.
۰/۷۹	۴/۴۵	در صورت احساس ناامیدی خدا را فراموش نمی‌کنم.
۰/۸۰	۴/۴۷	در مقابل تغییرات دنیا آسیب‌پذیر نمی‌باشم چون معتقدم دنیا در حال تغییر است و توانایی انعطاف‌پذیری را دارم.
۰/۸۱	۴/۴۳	کار را فقط وسیله‌ای برای کسب مادیات (پول، مقام، شهرت، اعتبار...) می‌دانم.
۰/۷۹	۴/۴۹	در هنگام مواجهه با مشکلات به معنی و حکمت آنها توجه می‌کنم.
۰/۷۷	۴/۴۷	زندگی خود را در راه خدمت به خداوند قرار می‌دهم.
۰/۷۳	۴/۵۰	افکار و اعمالم را کنترل می‌کنم و سعی می‌کنم برای بهبود و تکامل خود بکوشم.
۰/۷۹	۴/۴۶	مهر و محبت خدا را نسبت به خودم، چه مستقیم و چه به واسطهٔ دیگران احساس می‌کنم.
۰/۷۴	۴/۴۸	معتقدم حق دارم، هرکاری را که در آن توانایی دارم انجام دهم.
۰/۷۷	۴/۵۰	در مواجهه با مشکلات علاوه بر سعی و تلاش به دعا و نیایش هم می‌پردازم.
۰/۷۵	۴/۴۵	حس می‌کنم ارتباط قوی با خداوند دارم.
۰/۸۰	۴/۴۷	به دنبال شناسایی و ایجاد تغییر در باورهای غلط هستم.
۰/۷۶	۴/۴۶	توانایی دوست داشتن و بخشش دیگران را جدا از جنس، نژاد و ملیت دارم.
۰/۷۶	۴/۴۷	ترس از خدا، یکی از مهم‌ترین دلایل من برای پرستش اوست.
۰/۷۸	۴/۴۶	اساساً هرچه در دنیا وجود دارد را نشانه‌ای از وجود و حضور خداوند می‌بینم و درک می‌کنم.
۰/۷۷	۴/۴۶	با کسی که به کمک و حمایتش می‌روم نوعی ارتباط روحی و معنوی

		برقرار می‌کنم.
۰/۷۶	۴/۴۲	در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می‌کنم.
۰/۷۶	۴/۴۶	معنا و تأثیر مراحل گذشته زندگی خود را در مرحله کنونی و آینده زندگی ام درک می‌کنم.
۰/۷۵	۴/۴۶	معتقدم چیزی برای از دست دادن ندارم چون خداوند مالک واقعی همه چیز است.
۰/۷۴	۴/۵۲	رسیدن به سعادت و کمال را در سایه توجه به معنویات می‌دانم.
۰/۷۶	۴/۵۰	معنا و حکمت اعمال مذهبی را درک می‌کنم و عمل به آنها را وسیله ای برای رسیدن به رشد معنوی می‌دانم.
۰/۸۱	۴/۴۷	جدا از اعتقادات شخصی خودم در همه مذاهب الهی، جنبه‌هایی از حقیقت را می‌بینم و به دنبال درک مردم در غالب این‌گوها هستم.
۰/۷۶	۴/۴۷	در زندگی به دنبال عمل براساس خواست خداوند و جلب رضایت او هستم.
۰/۷۲	۴/۵۲	حس می‌کنم به لحاظ معنوی فردی تأثیرگذار بر انسان‌ها و محیط اطرافم هستم.
۰/۷۷	۴/۴۸	توانایی بیان کردن اشتباهاتم را در موقعیت‌های مختلف دارم.
۰/۷۳	۴/۴۹	همواره صرف نظر از پیشامدها و رویدادها با اطمینان به حمایت خداوند با یک آرامش درونی رفتار می‌کنم.
۰/۷۰	۴/۵۱	احساس می‌کنم در شادی و آرامش روانی اطرافیانم سهیم هستم.
۰/۷۲	۴/۵۱	زندگی ام بامعنا و همراه با احساس ارزشمندی و هدفمندی است.
۰/۷۱	۴/۵۴	به آداب و رسوم و تاریخ به عنوان یک منبع موثق برای تفکر توجه دارم.
۰/۷۱	۴/۵۳	براساس توانایی‌ها، پایداری‌ها و ویژگی‌های درونی انسانی خودم احساس امنیت می‌کنم.
۰/۶۶	۴/۵۶	به خاطر توجه به خواست و رضایت خداوند در درون خود احساس رضایت و آرامش می‌کنم.

جدول (۴) مقدار واریانس هر گویه برای تبیین

میزان تبیین	(مقدار ثابت) Initial	مولفه‌ها
۰/۶۱۳	۱/۰۰	با مشاهده جهان خلقت متحیر می شوم.
۰/۶۶۱	۱/۰۰	به جستجو کردن و پرسیدن سوالات بنیادی و اساسی زندگی و هستی علاقه دارم.
۰/۵۵۴	۱/۰۰	همیشه احساس می کنم خداوند ناظر اعمال من است.
۰/۴۲۵	۱/۰۰	تمایل دارم با دیگران رابطه ای همراه با همدلی و محبت برقرار کنم.
۰/۶۵۵	۱/۰۰	در برابر انجام کارهای خوب، انتظار دریافت پاداش از خداوند را دارم.
۰/۵۶۵	۱/۰۰	همیشه در برابر زندگی که دارم شکرگذار هستم.
۰/۶۶۰	۱/۰۰	نیایش و راز و نیاز با خدا برایم لذت بخش است و پس از عبادت احساس آرامش می کنم.
۰/۵۵۶	۱/۰۰	در مقابل انسان بودن خود احساس وظیفه و مسئولیت می کنم.
۰/۵۷۰	۱/۰۰	حضور ملکوتی و الهی خداوند در جهان را باور دارم.
۰/۵۹۰	۱/۰۰	معنویت و انسانیت را دو مقوله جدا از هم می دانم.
۰/۶۳۳	۱/۰۰	از خدمت کردن به دیگران بدون چشم داشت لذت می برم.
۰/۷۱۴	۱/۰۰	توانایی ایستادگی در برابر جمع و هم رأی نشدن با عامه مردم در صورت مخالفت با اصول اعتقادی و اساسی زندگی را دارم.
۰/۶۷۸	۱/۰۰	در صورت احساس ناامیدی خدا را فراموش نمی کنم.
۰/۶۳۷	۱/۰۰	در مقابل تغییرات دنیا آسیب پذیر نمی باشم چون معتقدم دنیا در حال تغییر است و توانایی انعطاف پذیری را دارم.
۰/۶۴۵	۱/۰۰	کار را فقط وسیله ای برای کسب مادیات (پول، مقام، شهرت، اعتبار ...) می دانم.
۰/۶۶۴	۱/۰۰	در هنگام مواجهه با مشکلات به معنی و حکمت آنها توجه می کنم.
۰/۵۶۵	۱/۰۰	زندگی خود را در راه خدمت به خداوند قرار می دهم.
۰/۶۰۵	۱/۰۰	افکار و اعمالم را کنترل می کنم و سعی می کنم برای بهبود و تکامل خود بکوشم.
۰/۵۴۰	۱/۰۰	مهر و محبت خدا را نسبت به خودم، چه مستقیم و چه به واسطه

		دیگران احساس می‌کنم.
۰/۶۲۷	۱/۰۰	معتقدم حق دارم، هرکاری را که در آن توانایی دارم انجام دهم.
۰/۵۵۸	۱/۰۰	در مواجهه با مشکلات علاوه بر سعی و تلاش به دعا و نیایش هم می‌پردازم.
۰/۵۹۵	۱/۰۰	حس می‌کنم ارتباط قوی با خداوند دارم.
۰/۵۷۱	۱/۰۰	به دنبال شناسایی و ایجاد تغییر در باورهای غلط هستیم.
۰/۶۴۵	۱/۰۰	توانایی دوست داشتن و بخشش دیگران را جدا از جنس، نژاد و ملیت دارم.
۰/۵۸۳	۱/۰۰	ترس از خدا، یکی از مهم‌ترین دلایل من برای پرستش اوست.
۰/۵۹۱	۱/۰۰	اساساً هرچه در دنیا وجود دارد را نشانه‌ای از وجود و حضور خداوند می‌بینم و درک می‌کنم.
۰/۶۲۳	۱/۰۰	با کسی که به کمک و حمایتش می‌روم نوعی ارتباط روحی و معنوی برقرار می‌کنم.
۰/۵۹۳	۱/۰۰	در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می‌کنم.
۰/۵۸۲	۱/۰۰	معنا و تأثیر مراحل گذشته زندگی خود را در مرحله کنونی و آینده زندگی ام درک می‌کنم.
۰/۵۸۴	۱/۰۰	معتقدم چیزی برای از دست دادن ندارم چون خداوند مالک واقعی همه چیز است.
۰/۵۶۸	۱/۰۰	رسیدن به سعادت و کمال را در سایه توجه به معنویات می‌دانم.
۰/۵۵	۱/۰۰	معنا و حکمت اعمال مذهبی را درک می‌کنم و عمل به آنها را وسیله‌ای برای رسیدن به رشد معنوی می‌دانم.
۰/۵۸۰	۱/۰۰	جدا از اعتقادات شخصی خودم در همه مذاهب الهی، جنبه‌هایی از حقیقت را می‌بینم و به دنبال درک مردم در غالب این الگوها هستیم.
۰/۶۵۷	۱/۰۰	در زندگی به دنبال عمل براساس خواست خداوند و جلب رضایت او هستیم.
۰/۵۹۱	۱/۰۰	حس می‌کنم به لحاظ معنوی فردی تأثیرگذار بر انسان‌ها و محیط اطرافم هستیم.
۰/۵۲۸	۱/۰۰	توانایی بیان کردن اشتباهاتم را در موقعیت‌های مختلف دارم.

۰/۶۰۲	۱/۰۰	همواره صرف نظر از پیشامدها و رویدادها با اطمینان به حمایت خداوند با یک آرامش درونی رفتار می‌کنم.
۰/۵۴۷	۱/۰۰	احساس می‌کنم در شادی و آرامش روانی اطرافیانم سهیم هستم.
۰/۴۹۹	۱/۰۰	زندگی ام بامعنا و همراه با احساس ارزشمندی و هدفمندی است.
۰/۵۲۱	۱/۰۰	به آداب و رسوم و تاریخ به عنوان یک منبع موثق برای تفکر توجه دارم.
۰/۵۱۲	۱/۰۰	براساس توانایی‌ها، پایداری‌ها و ویژگی‌های درونی انسانی خودم احساس امنیت می‌کنم.
۰/۴۷۲	۱/۰۰	به خاطر توجه به خواست و رضایت خداوند در درون خود احساس رضایت و آرامش می‌کنم.

نتایج فوق میزان تبیین هرکدام از گویه‌ها را که در تربیت معنوی و اخلاقی مهم و اساسی هستند، را نشان می‌دهد که براساس آن می‌توان گفت که همه گویه‌ها در امر تربیت معنوی کودک تاثیر دارند اما برخی از آنها دارای ارجحیت بالا هستند.

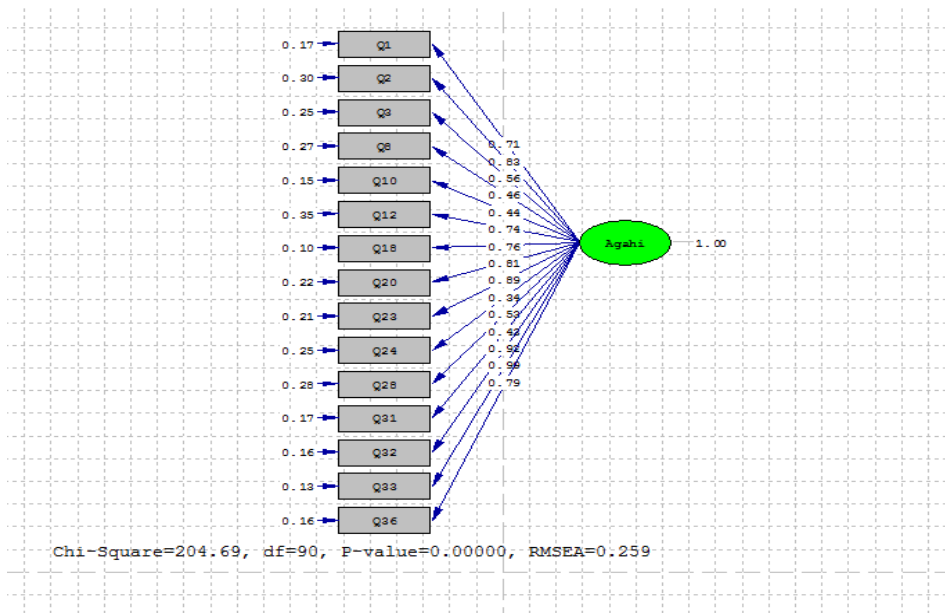
جدول (۵) جدول بررسی تبیین هر یک از گویه‌های پرسشنامه

Component	Initial Eigenvalues ^a			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
Raw	1	14.862	60.110	8.859	35.833	35.833
	2	1.647	6.660	66.770	7.649	30.938
	3	.979	3.959	70.730		
	4	.783	3.168	73.897		
	5	.603	2.438	76.335		
	6	.516	2.085	78.420		
	7	.494	1.999	80.420		
	8	.465	1.882	82.302		
	9	.420	1.700	84.001		
	10	.324	1.310	85.311		
	11	.308	1.248	86.559		
	12	.256	1.034	87.593		

13	.229	.925	88.517
14	.206	.834	89.351
15	.199	.804	90.156
16	.180	.728	90.884
17	.163	.658	91.542
18	.162	.657	92.199
19	.149	.602	92.801
20	.142	.573	93.374
21	.126	.511	93.885
22	.122	.495	94.380
23	.117	.473	94.853
24	.108	.438	95.292
25	.101	.407	95.699
26	.095	.385	96.084
27	.090	.365	96.449
28	.089	.358	96.807
29	.082	.330	97.137
30	.077	.313	97.450
31	.077	.310	97.760
32	.073	.293	98.053
33	.069	.280	98.333
34	.061	.248	98.581
35	.058	.236	98.817
36	.052	.212	99.029
37	.049	.198	99.227
38	.047	.188	99.415
39	.042	.172	99.587
40	.035	.142	99.728
41	.034	.138	99.866
42	.033	.134	100.000

جدول فوق، میزان واریانس و تبیین متغیرهای تحقیق را به صورت یک عامل کلی و مجموع بارهای عاملی تحلیل اکتشافی را نشان می‌دهد. براساس نتایج به دست آمده عامل کلی (که در اینجا کل گویه‌های پرسشنامه به صورت یک عامل کلی در نظر گرفته شده است) از کل را برای تربیت معنوی را تبیین می‌کند و مجموع عوامل نیز ۶۶/۷۷ درصد از نظارت آموزشی را تبیین می‌کنند. بدین معنی از نظر نمونه آماری مولفه‌های مطروحه در ابزار تحقیق به صورت کلی ۶۶/۷۷ درصد از کاربرد این مولفه‌ها در سیستم آموزش و پرورش کشور ایران را برای تربیت معنوی کارساز دانسته و قابلیت هر کدام از مولفه‌ها رو تبیین نمودند.

تحلیل عاملی سطح ۱ و ۲

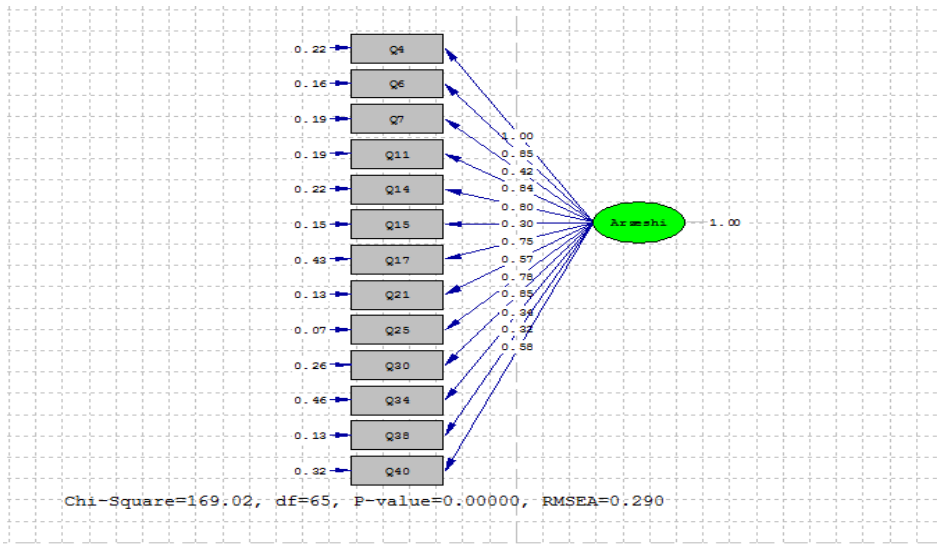
جدول (۶) بار عاملی و وزن عاملی عوامل مرتبه اول بر روی عامل مرتبه دوم مولفه‌های احساس آگاهی

عامل مرتبه دوم	عوامل مرتبه اول	وزن عاملی	ترتیب اهمیت
احساس آگاهی	با مشاهده جهان خلقت متحیر می‌شوم.	۰/۱۷*	۸
	به جستجو کردن و پرسیدن سوالات بنیادی و اساسی زندگی و هستی علاقه دارم.	۰/۳۰*	۲
	همیشه احساس می‌کنم خداوند ناظر اعمال من است.	۰/۲۵*	۵

۴	۰/۳۷*	در مقابل انسان بودن خود احساس وظیفه و مسئولیت می کنم.
۹	۰/۱۵*	توانایی ایستادگی در برابر جمع و هم رأی نشدن با عامه مردم در صورت مخالفت با اصول اعتقادی و اساسی زندگی را دارم.
۱	۰/۳۵*	افکار و اعمالم را کنترل می کنم و سعی می کنم برای بهبود و تکامل خود بکوشم.
۱۲	۰/۱۰*	معتقدم حق دارم، هرکاری را که در آن توانایی دارم انجام دهم.
۶	۰/۲۲*	به دنبال شناسایی و ایجاد تغییر در باورهای غلط هستم.
۷	۰/۲۱*	توانایی دوست داشتن و بخشش دیگران را جدا از جنس، نژاد و ملیت دارم.
۵	۰/۲۵*	در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می کنم.
۳	۰/۲۸*	رسیدن به سعادت و کمال را در سایه توجه به معنویات می دانم.
۸	۰/۱۷*	معنا و حکمت اعمال مذهبی را درک می کنم و عمل به آنها را وسیله ای برای رسیدن به رشد معنوی می دانم.
۷	۰/۱۶*	جدا از اعتقادات شخصی خودم در همه مذاهب الهی، جنبه هایی از حقیقت را می بینم و به دنبال درک مردم در غالب این الگوها هستم.
۱۰	۰/۱۲*	توانایی بیان کردن اشتباهاتم را در موقعیت های مختلف دارم.

براساس نتایج به دست آمده می توان گفت از بین عوامل برآزش شده گویه های زیر جز عوامل ۵ گانه در محور احساس آگاهی برای تربیت معنوی است:

- ۱- افکار و اعمالم را کنترل می کنم و سعی می کنم برای بهبود و تکامل خود بکوشم.
- ۲- به جستجو کردن و پرسیدن سوالات بنیادی و اساسی زندگی و هستی علاقه دارم.
- ۳- رسیدن به سعادت و کمال را در سایه توجه به معنویات می دانم.
- ۴- در مقابل انسان بودن خود احساس وظیفه و مسئولیت می کنم.

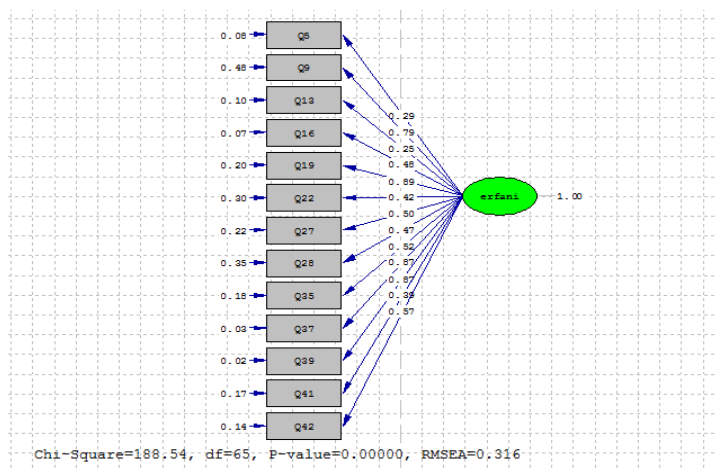
۵- در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می‌کنم.
جدول (۷) بار عاملی و وزن عاملی عوامل مرتبه اول بر روی عامل مرتبه دوم مولفه‌های احساس ارزشی

عامل مرتبه دوم	عوامل مرتبه اول	وزن عاملی	ترتیب اهمیت
احساس ارزشی	تمایل دارم با دیگران رابطه‌ای همراه با همدلی و محبت برقرار کنم.	۰/۲۲*	۴
	همیشه در برابر زندگی که دارم شکرگذار هستم.	۰/۱۶*	۶
	نیایش و راز و نیاز با خدا برایم لذت بخش است و پس از عبادت احساس آرامش می‌کنم.	۰/۱۹*	۵
	از خدمت کردن به دیگران بدون چشم داشت لذت می‌برم.	۰/۱۹*	۵
	در مقابل تغییرات دنیا آسیب پذیر نمی‌باشم چون معتقدم دنیا در حال تغییر است و توانایی انعطاف پذیری را دارم.	۰/۲۲*	۴
	کار را فقط وسیله‌ای برای کسب مادیات (پول، مقام، شهرت، اعتبار...) می‌دانم.	۰/۱۵*	۷
	زندگی خود را در راه خدمت به خداوند قرار می‌دهم.	۰/۴۲*	۲

۸	۰/۱۲*	در مواجهه با مشکلات علاوه بر سعی و تلاش به دعا و نیایش هم می پردازم.
۹	۰/۰۷*	ترس از خدا، یکی از مهم ترین دلایل من برای پرستش اوست.
۳	۰/۲۶*	معتقدم چیزی برای از دست دادن ندارم چون خداوند مالک واقعی همه چیز است
۱	۰/۴۶*	در زندگی به دنبال عمل براساس خواست خداوند و جلب رضایت او هستم.
۷	۰/۱۳*	احساس می کنم در شادی و آرامش روانی اطرافیانم سهیم هستم.
۴	۰/۲۲*	به آداب و رسوم و تاریخ به عنوان یک منبع موثق برای تفکر توجه دارم.

براساس نتایج به دست آمده می توان گفت از بین عوامل برازش شده گویه های زیر جز عوامل ۵ گانه در محور احساس ارزشی برای تربیت معنوی است:

- ۱- در زندگی به دنبال عمل براساس خواست خداوند و جلب رضایت او هستم.
- ۲- زندگی خود را در راه خدمت به خداوند قرار می دهم.
- ۳- معتقدم چیزی برای از دست دادن ندارم چون خداوند مالک واقعی همه چیز است
- ۴- به آداب و رسوم و تاریخ به عنوان یک منبع موثق برای تفکر توجه دارم.
- ۵- از خدمت کردن به دیگران بدون چشم داشت لذت می برم.

جدول (۸) بار عاملی و وزن عاملی عوامل مرتبه اول بر روی عامل مرتبه دوم مولفه های احساس عرفانی

عامل مرتبه دوم	عوامل مرتبه اول	وزن عاملی	ترتیب اهمیت
احساس ارزشی	در برابر انجام کارهای خوب، انتظار دریافت پاداش از خداوند را دارم.	۰/۰۸*	۹
	حضور ملکوتی و الهی خداوند در جهان را باور دارم.	۰/۴۸*	۱
	در صورت احساس ناامیدی خدا را فراموش نمی‌کنم.	۰/۱۰*	۸
	در هنگام مواجهه با مشکلات به معنی و حکمت آنها توجه می‌کنم.	۰/۰۷*	۱۰
	مهر و محبت خدا را نسبت به خودم، چه مستقیم و چه به واسطه دیگران احساس می‌کنم.	۰/۲۰*	۵
	حس می‌کنم ارتباط قوی با خداوند دارم.	۰/۳۰*	۳
	با کسی که به کمک و حمایتش می‌روم نوعی ارتباط روحی و معنوی برقرار می‌کنم.	۰/۲۲*	۴
	در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می‌کنم.	۰/۳۵*	۲
	همواره صرف نظر از پیشامدها و رویدادها با اطمینان به حمایت خداوند با یک آرامش درونی رفتار می‌کنم.	۰/۱۸*	۶
	زندگی ام بامعنا و همراه با احساس ارزشمندی و هدفمندی است.	۰/۰۳*	۱۱
	بر اساس توانایی‌ها، پایداری‌ها و ویژگی‌های درونی انسانی خودم احساس امنیت می‌کنم.	۰/۰۲*	۱۲
به خاطر توجه به خواست و رضایت خداوند در درون خود احساس رضایت و آرامش می‌کنم.	۰/۱۷*	۷	

بر اساس نتایج به دست آمده می‌توان گفت از بین عوامل برآزش شده گویه های زیر جز عوامل ۵ گانه در محور احساس عرفانی برای تربیت معنوی است:

- ۱- حضور ملکوتی و الهی خداوند در جهان را باور دارم.
- ۲- در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می‌کنم.

۳- حس می کنم ارتباط قوی با خداوند دارم.

۴- با کسی که به کمک و حمایتش می روم نوعی ارتباط روحی و معنوی برقرار می کنم.

۵- مهر و محبت خدا را نسبت به خودم، چه مستقیم و چه به واسطه دیگران احساس می کنم.

بحث و نتیجه گیری

برای پاسخ به سوال اول تحقیق، پس از تحلیل محتوا مربوط به مولفه های تربیت معنوی و اخلاقی، مفاهیم کلیدی استخراج و مقوله های اعتبار یابی شده ای به دست آمد. با استفاده از مقوله های اصلی به دست آمده می توان به سوال تحقیق پاسخ داد.

مقوله اول به دست آمده از تحلیل متون و محتوای نظری احساس آگاهی می باشد. ادراک نظام خلقت به مثابه نظام احسن و کامل ترین سیستم وجودی، از اهداف راهبردی علوم تجربی و پایه تلقی می شود. هدف داری، غایت مداری و عدم بیهودگی حیات و نظام هستی و انتقال پیام های تربیتی آن به فراگیران، از اهداف عمده برنامه های آموزشی و درسی به شمار می آید.

از منظر برنامه ریزی درسی معنوی، فراگیران باید به گونه ای تربیت شوند که فراگیری علوم و کشف حقایق را از وجوه عبادت رب تلقی کنند. تقویت ایمان و باورهای دینی و آراستن به کمالات اخلاقی و فضایل معنوی، به مثابه یک ملاک برای کارآمدی و ارزیابی راهبردهای آموزشی مورد توجه قرار می گیرد. هدف های آموزشی فراتر از دانش اندوزی، مهارت آموزی و نگرش یابی در نظر گرفته می شود. تکامل نفس و تعالی روح و روان یاد گیرنده و زمینه سازی برای تحقق یک جامعه معنوی، به منزله هدف نهایی یادگیری در تمام موضوع های درسی در کانون فعالیت های برنامه ریزی آموزشی و درسی قرار دارد. جهان هستی با تمام ویژگی ها و جلوه های مادی و فیزیکی که دارد، دارای ضمیر، باطن و درونی غیر مادی و فراحسی است (یارمحمدیان و همکاران، ۱۳۹۱).

غایت فراگیری تا حد امکان، گذشتن از جنبه های ظاهری و برونی و رسیدن به واقعیت های ماورایی و متافیزیکی می باشد. فرایند تعلیم و تربیت باید به صورتی ادراک و توصیف شود که از اهداف عمده آن، پرداختن به موضوع ها و مفاهیم بنیادی همچون فلسفه و چرایی حیات، آغاز و انجام آن، مراتب حیات، رسالت واقعی انسان در این دنیا، سعادت و شقاوت حقیقی و چگونگی راهیابی به آن باشد. دیگر مفاهیم تربیتی و آموزشی باید در پرتو این پرسش های بنیادی تبیین و توجیه شود. بنابراین یکی از مولفه های اساسی در تربیت معنوی شناخت و آگاهی یا به عبارت دیگر احساس آگاهی می باشد.

مولفه ی دیگر در تربیت معنوی و اخلاقی احساس ارزشی می باشد. ریز مولفه هایی که

برای این منظور تدوین شد و مورد بررسی قرار گرفتند عبارت است از: تمایل دارم با دیگران رابطه ای همراه با همدلی و محبت برقرار کنم، همیشه در برابر زندگی که دارم شکرگذار هستم، نیایش و راز و نیاز با خدا برایم لذت بخش است و پس از عبادت احساس آرامش می‌کنم، از خدمت کردن به دیگران بدون چشم داشت لذت می‌برم، در مقابل تغییرات دنیا آسیب پذیر نمی‌باشم چون معتقدم دنیا در حال تغییر است و توانایی انعطاف پذیری را دارم، کار را فقط وسیله ای برای کسب مادیات (پول، مقام، شهرت، اعتبار...) می‌دانم، زندگی خود را در راه خدمت به خداوند قرار می‌دهم، در مواجهه با مشکلات علاوه بر سعی و تلاش به دعا و نیایش هم می‌پردازم، ترس از خدا، یکی از مهم ترین دلایل من برای پرستش اوست، معتقدم چیزی برای از دست دادن ندارم چون خداوند مالک واقعی همه چیز است، در زندگی به دنبال عمل براساس خواست خداوند و جلب رضایت او هستم، احساس می‌کنم در شادی و آرامش روانی اطرافیانم سهیم هستم، به آداب و رسوم و تاریخ به عنوان یک منبع موثق برای تفکر توجه دارم. با کتر توجهی نسبت به گویه‌های تدوین شده نشان می‌دهد که احساس ارزشی در نتیجه تربیت معنوی کودکان پیش دبستانی دارای ویژگی‌های مشابه این موارد است و اگر نظام تعلیم و تربیت بتواند رویکردی را در پیش بگیرد که معنویت دانش آموز پیشرفت داشته باشد، تربیت معنی او نیز حاصل می‌شود.

یک حالت عرفانی و به دور از تب و تاب دنیوی که یک نوع خویشتن‌انگاری و خویشتن‌داری است از اثرات و مولفه‌ی دیگر تربیت معنوی است که در این پژوهش مدنظر بود و گویه‌هایی از قبیل: در برابر انجام کارهای خوب، انتظار دریافت پاداش از خداوند را دارم، حضور ملکوتی و الهی خداوند در جهان را باور دارم، در صورت احساس ناامیدی خدا را فراموش نمی‌کنم، در هنگام مواجهه با مشکلات به معنی و حکمت آنها توجه می‌کنم، مهر و محبت خدا را نسبت به خودم، چه مستقیم و چه به واسطه دیگران احساس می‌کنم، حس می‌کنم ارتباط قوی با خداوند دارم، با کسی که به کمک و حمایتش می‌روم نوعی ارتباط روحی و معنوی برقرار می‌کنم، در طول شبانه روز لحظاتی را صرف توجه به خودم با حضور خداوند می‌کنم، همواره صرف نظر از پیشامدها و رویدادها با اطمینان به حمایت خداوند با یک آرامش درونی رفتار می‌کنم، زندگی‌ام با معنا و همراه با احساس ارزشمندی و هدفمندی است، براساس توانایی‌ها، پایداری‌ها و ویژگی‌های درونی انسانی خود احساس امنیت می‌کنم، به خاطر توجه به خواست و رضایت خداوند در درون خود احساس رضایت و آرامش می‌کنم را شامل می‌شود. قطع به یقین علائم و ویژگی‌هایی همچون موارد بالا در تربیت کودک و نوجوان کاربست‌های فراوانی در زندگی روزمره و کیفیت زندگی او خواهد داشت. با مروری بر ادبیات موجود در حوزه تربیت معنوی و اخلاقی، مدل مفهومی تحقیق حاضر با ۳ مؤلفه و ۴۲ گویه

ترسیم گردید که با استفاده از تحلیل عاملی تاییدی مولفه های ۳ گانه به عنوان متغیر مکنون یا پنهان و گویه های پرسشنامه به عنوان موارد مشاهده شده در محیط لیزرل مورد آزمون قرار گرفت. در راستای پاسخگویی به سوالات تحقیق، ابتدا مؤلفه های موجود در خصوص تربیت معنوی و اخلاقی شناسایی شدند و سپس جهت تعیین و ارائه مدل مطلوب کاربرست تربیت معنوی در محیط پیش دبستان در نظام آموزشی ایران با عنایت به یافته های سؤال اول، پرسشنامه محقق ساخته ای تدوین گردید و پس از اعتبار سنجی در اختیار تعداد ۲۰ نفر از خبرگان آموزشی قرار داده شد. سپس برای تعیین ویژگی های روان سنجی و تعیین روایی سازه و پایایی پرسشنامه مذکور از روش تحلیل عاملی تاییدی و تحلیل عاملی مرتبه دوم استفاده شد. همچنان که نتایج مربوط به مدل نشان می دهد همه مولفه های سه گانه دارای برآزش مناسب برای ورود به تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم بود. لذا بر اساس نتایج و در یک جمع بندی نهایی کل مدل مفهومی تربیت معنوی مورد تایید و شرایط پیاده سازی در آموزش و پرورش ایران را دارد.

فهرست منابع

اکبری لاله، مریم؛ شمسی گوشکی، احسان و عباسی، محمود (۱۳۸۹) سلامت معنوی در برنامه آموزش علوم پزشکی، فصلنامه ا قاسم پور دهاقانی، قاسم و نصر، احمد رضا (۱۳۹۱)، رویکرد معنوی و برنامه درسی، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳، ۹۲-۷۱. خلاق پزشکی، ۱۴، ۱۳۰-۱۱۲.

امینی، محمد؛ ماشالهی نژاد، زهرا (۱۳۹۲) تأملی بر جایگاه و چگونگی توجه به پرورش معنویت در دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی، دو فصلنامه تربیت اسلامی، ۸-۱۶، ۲۹-۷. ایزدی، صمد، حسینی، فاطمه، قادری، مصطفی (۱۳۸۹). برنامه درسی معنوی (گفتمان جدید) به عنوان یکی از حلقه‌های بنیادین تحولات برنامه درسی در قرن ۲۱، همایش تغییر در نظام آموزشی، دانشگاه فردوسی مشهد.

مرادی، مسعود؛ سید کلان، میرمحمد؛ عیاری، لیلا (۱۳۹۳). طراحی الگوی برنامه درسی معنوی در راستای تربیت زمینه ساز؛ راهبردها و راهکارهای اجرایی، فصلنامه علمی ترویجی پژوهش‌های مهدوی، ۹، ۱۳۸-۱۱۸.

نجفی، حسن؛ وفایی، رضا؛ ملکی، حسن (۱۳۹۴) تبیین ابعاد و مولفه های رشد معنوی انسان و تحلیل محتوای آن در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران، فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، سال اول، شماره ۴، صص ۱۵۰-۱۲۵.

یار محمدیان، محمدحسین؛ فروغی ابری، احمد علی، میرشاه جعفری، ابراهیم؛ اوجی نژاد، احمد رضا (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی رویکردهای برنامه درسی معنوی با توجه به مولفه‌های برنامه درسی معنوی در چند کشور جهان، فصلنامه علمی پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۱، ۸۴-۱۰۲.

Bowman, N. A. , & Small, J. L. (2010). Do college students who identify with aprivileged religious group experience greater spiritual development-Exploring individual and institutional

Buchanan, M. (2013). Attending to the spiritual dimension to enhance curriculum change

Champagne, E. 2003. Being a Child, a Spiritual Child. International Journal of Children's Spirituality 8 (1): 43-53.

Elkind, D. and Elkind, S. (1962). Varieties of religious experience in young adolescents. Journal for the Scientific Study of Religion 2, pp.102-112.

factors. Journal of Research in Higher Education, 51, 595-614.

- Francisco: Jossey – Bass.
- Halama, P., & Strizenec, M. (2004). Spiritual, existential or both? Theoretical considerations on
- Hart, T. (2003). *The Secret Spiritual World of Children: A Breakthrough Discovery that Profoundly Alters Our Conventional View of Children's Mystical Experiences*. Novato, CA: New World Librar
- Hay, D. (2000). Spirituality versus individualism: why we should nurture relational consciousness. *International Journal of Children's Spirituality* 5 (1), pp.37–48.
- Hay, D., and R. Nye. (2006). *The Spirit of the Child*. Rev. ed. London: Jessica Kingsley. (Original work published 1998).
- Hay, D., Reich, H. and Utsch, M. (2005). Spiritual development: intersections and divergences with religious development. in Peter L. Benson (ed.) *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, pp.46–59.
- Heim Brock, H. (2004). Beyond Secularization: Experiences of the Sacred in education, *Journal of moral education*. 5.162-171.
- Hyde, B. (2010). Godly Play Nourishing Children's Spirituality: A Case Study. *Religious Education* 105 (5): 504–518.
- Journal of Beliefs and Values: Studies in Religion & Education*. 31 , PP 191-201.
- King, U. (2010). Earthing spiritual literacy: How to link spiritual development and education to a new Earth consciousness?. *Journal of Beliefs & Values: Studies in Religion & Education*, 31, pp 254-260 .
- Kleinberg, G. (1959). A study of religious experience in children from 9 to 13 years of age, *Religious Education* 54, pp.211–216..
- Miller, John. P(2000) *Education and the soul: Toward a Curriculum spiritual , state*
- Nasel, D. D. (2004). *Spiritual orientation in relation to spiritual intelligence: A consideration of traditional Christianity and New Age/individualistic spirituality*. Unpublished doctoral dissertation, University of South Australia, Adelaide.
- Nye, R. & Hay, D. (1996). Identifying children's spirituality: How do you start without a starting point? *British Journal of Religion Education*, 18, 145-156.
- Nye. R. (2009). *Children's Spirituality: What is it and Why is matters*, Church House Publishing. United Kingdom
- relevance. Retrieved from <http://shiram college. academia>.

edu/Tapansahu/papers.

Sahu, T. K., & Pradhan, S. R. (2008). A Conceptual analysis of spiritual intelligence and its

Scarlett, W. G. 2006. Toward a Developmental Analysis of Religious and Spiritual Development. In *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence*, edited by E. Roehlkepartian, P. E. King, L. Wagener, and P. Benson, 1–15. Thousand Oaks, CA: Sage

Sherwood .P.(2006). Soul Education: in spiring a new passion for stutain a blelearning AAEE. confer,3-5 October 2006 . 6, 1-17.

Sternberg, R. J. (1997). The concept of intelligence and its role in lifelong learning and success. *American Psychologist*, 52, 1030-1037.

Tart, C. T. (1975). *States of consciousness* [Electronic version]. New York, NY: E. P. Dutton.

the nature of higher intelligences. *Journal of Studia Psychologica*, 43 , pp 239-253.

Tisdell, E. J. (2003). *Exploring spirituality and culture in adult and higher education*. San

1. university of New York.